

37.	vesék	X	X	✓	X	X	✓	✓	X	✓	X
				gyomor			a hasüreg bennéke	gyomor		gyomor	
				belek				vastagbelek		a hasüreg bennéke	
								a hasüreg bennéke			
38.	húgyhólyag	X	X	X	X	X	X	X	X	✓	X
39.	prosztata és ondóhólyagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
40.	petefészkek és méhkürtök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
41.	méh	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
42.	hüvely	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		a máj és a lép tömege		a máj, a lép és a szív tömege		a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj, a lép és a szív tömege	a máj, a lép és a szív tömege	a máj, a lép és a szív tömege	X

³ Tördékes jegyzőkönyv, a magyar külleírás és a belleírás első fele található meg a fényképen.

⁴ Tördékes jegyzőkönyv, a magyar belleírás vége és a leírt szervek tömege található meg a fényképen.

3. melléklet. A latin diagnózisokban szereplő tüdőbetegségek és a magyar dokumentumokban hozzájuk tartozó belszervi leírás*

	Latin diagnózis	A tüdő magyar leírása
Jkv1 1863	[<u>Adhaesio pleurae lateris dextri.</u> <u>Oedema pulmonis dextri.</u> <u>Emphysema pulmonis sinistri.</u> <u>Pneumonia hypostatica.</u>]	A jobb tüdő egész terjedelmében hátrýáson odanóve. A tüdő állománya fonnýadtabb, a tüdőnek felsó karélya rendesenél több vérrrel, azon küll vereses, habzó savóval ellátva. A bal tüdő akkora, mint belégzésnél, dünnatapintatni, felsó karélyának alsó csúcsát légtól igen felduzzasztva találunk és fölötte halvány, mondhatni testszíni. Az egész balmido állománya csekély vér- és sok légtartalmú, kivévén a tüdő lecsüggó részeit, melyekben hig vért nagyobb mennyiséggel találunk. A tüdő +a+ helyt lép szakadékönyv.
Jkv2 1863	hyperaemia cerebri probabilis ex inconiventia valvulae bicuspidalis et <u>emphysemata</u> pulmonis utriusque	Mindkét tüdő mint belégzésnél, – dünnatapintatniak, sok lég- és kevés vérrrel ellátvák, a csúcsban túroszerü szemcséketszórvá találni.
Jkv3 1863	<u>Tuberculosis pulmonum</u> et enterica item processus dysentericas catarrhalis in intestino crasso.	A jobb tüdőben csekély számú, elszigetelt és tömérdek csoportozott (a csoportok dió- egész trükpete mekkoraságúak) szemcsék, melyek részint türóként szétmálók, részint egyenesen szétfólvók. – az említett csoportok közt diónyi terjedelmü úregeket találhatsz, melyeknek repedezett falai sűrű, sárga genynyel bevonvák. A bal tüdőnek mellsó fele légdús, vérszegény, hátsó fele vereses habzó savóval gazdagon ellátva.
Jkv4 1863	A jobb tüdő összenyomottsága mellhátrýalob hig izzadmánya folytán. A bal tüdő légdagos. (Latin diagnózis nincsen a tüdőre!)	
Jkv5 1863	<u>Tuberculosis pulmonum</u> et enterica cum exquisita infiltratione glandularum mesaraicarum, porro hypertrophia lienis et hepatis, – hydrops pericardii (serum librae unius).	
Jkv6 1863	sphacelus pulmonis dextr.	
Jkv7 1863	tuberculosis pulmon.	
Jkv8 1863	Oedema pulmonum	
Jkv9 1863	pneumonia in pulmon. dextr. lobalis	
Jkv10 1863	Oedema pulmonum	
Jkv11 1863	Oedema pulmonum	
Jkv12 1863	Emphysema pulmonum	
Jkv13 1863	pneumonia lobalis in utroque pulmonis	
Jkv14 1863	Oedema pulmonum	
Jkv15 1863	Pneumonia lobularis cum compressione pulmonis dextri	
Jkv16 1863	Pneumonia lobalis	
Jkv17 1863	Oedema pulmonum cum pneumonia lobulari	
Jkv18 1863	Oedema pulmonum c. pleuritide (exudatum purulentoserosum)	
Jkv19 1863	Oedema pulmonum	
Jkv20 1863	Emphysema senilis pulmonum c. catarrho bronchiali chronico	
Jkv22 ¹ 1864	(tamen exudatum pleuriticum 4.-5. +mens.+ ad pseudomemb.)	
Jkv23 1864	<u>Tuberculosis pulmonum</u> et enterica	Mind a két tüdő akkora mint mély belégzéskor s hátrýáson odanóve. – A jobbtüdő felsó 2/3 ellentálló keménytapintatú, s metszlapján nagy

*Azonos aláhúzással emeltük ki a latin diagnózis és a magyar leírás egymásra vonatkozó részeit. Szögletes zárójelben adtuk meg az eredetiben nem szereplő, de a magyar leírás alapján kikövetkeztethető diagnózist.

		<p>menyiségű elszórt kölesnyi nagyságú, szürkés ellenálló, majd tőröként szemálló sárgás szemcsékkel; alsó $\frac{1}{2}$ löszörpámatapintatu metszlapján közepmenyiségű habzó véres savó. – A balrüdő csak annyiban tér el a jobbtól, hogy ennek felső csucsában számos, részint mogyoró nagyságú ellentálló, majd tőröként elmálló bennékel ellátott; részint tyukpetenyi türes barlangok találhatók.</p>
Jkv24 1864	Tüdő- és bélgümő <u>Tuberculosis pulmonum</u> et enterica,	<p>a tüdők akkorák mint kilégzőskor, egészterjedelmökben hártvasan odanóve, mindkét tüdő csúcsa táján ellenálló ellenálló szemcséket küllölő tapintatu, kivált a jobb, többi részletében dunnatapintatu, a tüdők metszlapján kevés sűrűn folyó sötétpiros habzó savó, kivált a jobb tudó felső harmadának metszlapján ellenálló borsonyi s valamivel nagyobb terjedelemben elszórt sárgás színű szemcsés tapintatu képletek észlelhetők</p>
Jkv25 1864	<u>Tuberculosis et oedema acutum utriusque pulmonis</u> et tuberculosis enterica. [Adhaesio totalis pleurae sinistrae.]	<p>A jobb tüdő akkora, mint kis belégzésnél felső melső harmada helyenkint mogyorónyi, általában pedig általában pedig számos kendermagnyi kevéssé ellentálló, sárgás, szürkés, rüzszerű anyagot mutat, ezenkívül <u>metszlapján habzó véres savó volt</u>; alsó $\frac{1}{2}$ löszörpámatapintatu 's metszlapján <u>véres habzó savó</u>. A balrüdő egész terjedelmében hártvasan odanóve, akkora mint kilégzésnél. Felső melső része a jobbrüdő ugyan e részéhez hasonló, csak hogy nagyobb terjedelemben kemény, 's metszlapja több szemcsét mutat. Alsó hátsó része hasonló a jobb rüdőéhez.</p>
Jkv27 ² 1864	apoplexia pulmonum	
Jkv28 1864	Hepatitis grisea lobi superioris pulmonis dextri, oedema... <u>Emphysema pulmonis utriusque</u>	<p>a mellkas hengerded alsó része megszelesbedett, a jobb oldali mellkas kontaktási hangja eltonpulva dobos, a 7 bordától lefelé tompa üres, a mellkas középvonalától balfelé mintegy 4''nyi területen a 3 bordától egészen a hatodik bordáig tompa, a bal mellkas felső és hátsó részén dobos, alul + + a 7 bordától lefelé ismét tompa, a balmellkas hátsó oldalán a lép táján megfelelőleg kbelül a 8ik bordáig mintegy 3''nyi széles területen tompa, mindkét tüdő egész terjedelmükben a mellkas falaihoz nőttek, a baloldali akkora mint kilégzőskor alsó 2 harmada <u>dunnatapintatu</u>, felső harmada löször páma tapintatu, metszlapján <u>véres-sárgás kevéssé habzó véres savó</u>; a jobb oldali tüdő akkora mint nagy belég+zéskor.+ felső karélya kivéve a esetet tömöttebb tapintatu a csúcs a <u>dunnatapintatu</u>, alsó hátsó lebenyei löszörpárma tapintatuak, a melső felső karély metszlapján a szürkés színű pépesen szemálló tüdősövetből kiömlő kevés sárga <u>nyálós, csapadék</u>, a hörgők nagyobb ágai (másodrendű ágai) elkeményedtek nyákhártájuk kevéssé duzzadt <u>nyálós csapadék</u>kal bevontak.</p>
Jkv29 1864	Perilaryngitis, <u>emphysema</u> et oedema utriusque pulmonum, catarrhus bronchialis,	<p>A balrüdő akkora mint nagy belégzéskör, melső harmada <u>dunnatapintatu</u>, légdús, vérszegény; hátsó harmada izom részben léptapintatu, törékeny metszlapján <u>nagyobb mennyiségű véres habzó savó</u>; a jobb tüdő egész terjedelmében hártvasan oda nőtt, akkora mint közepszerű belégzőskor, melső részének mintegy negyed része <u>dunnatapintatu</u> a többi része tömöttebb, metszlapján <u>közép mennyiségű habzó véres savó</u>, állománya törékeny.</p>
Jkv30 1864	<u>Ptothorax sinister ex pleoritide cum compressione pulmonis sinistri</u> ; <u>emphysema</u> et oedema pulmonis... [Accrescio pleurae] [Atelectasia]	<p>A kontaktási hang az egész mellkason tompa, kivéve a jobb oldali mellkas kulcsfonti tájon hol az, egy gyermek tenyérynél felületen dobos. <u>Mindkét tüdő a rekeszhez és szívburkokhoz hártvasan odanóve, míg a bordákhoz kevésbé erősen tapadnak</u>. - A jobb tüdő akkora mint kis belégzésnél, felülete cafatokban levonható kés foknyi vastagságú, részint kocsonyaszerű részint ellent állóbb lerakodmányt mutat. - Tapintata: <u>felső karélyában dunna</u>- a középsőben löszörpárma- <u>az alsóban izom tapintatu</u>. - Metszlapja az első helynek megfelelőleg légdús vérszegény, a másodiknak megfelelőleg nagy mennyiségű, higan folyó, habzó, zavaros folyadékot mutató, míg az izom tapintatu részletnek megfelelőleg <u>reia</u>, kevésmennyiségű, sűrűn folyó kissé habzó savós vért kaparhatunk le. - A hörgők nyákhártája sötét pirosan belővellett s habzó nyállal bevont. - A jobb mellrűben mintegy <u>1$\frac{1}{2}$ itce véres savó</u>. A bal rüdő teriméje csak $\frac{1}{4}$-ét teszi annak, mivel rendes állapotban kellene birnia. - Egész felületén 1''nyi vastag, ellentálló fehérszínű lerakodmány látszik. - A tüdő tapintata borszerű, állama szívósan petyhűdt, - majdnem ólomszürke színű metszlapja igen vérszegény. Az egészrüdő vízben alámerül. A mellkas bal részében <u>5itce tejfel államú sárgás zöldes folyadék</u>. - A rekesz ezen rendelkezését mutatja, hogy a mellrűben foglalt folyadék által bal oldalt, egész a köldök magasságáig le van tolvá.</p>
Jkv31 1864	Tuberculosis pulmonum et enterica	

Jkv32 1864	+E+mplysema pulm.	
Jkv33 1864	emphysema pulm. minor. grad. c. pneumonia hypostat. in lob. +i+ufer utriusque pulmon.	
Jkv34 1864	Oedema pulmon. acutum	
Jkv37 1864	Egy 60. éves férfi holttemémén az agyat vizsgálgtván, idő hiány +mi+att csak még a tüdőt nézük meg hol is: Oedema acut. c. emphys. +p+artial. tünt elő.	Egy 60. éves férfi holttemémén az agyat vizsgálgtván, idő hiány +mi+att csak még a tüdőt nézük meg hol is: Oedema acut. c. emphys. +p+artial. tünt elő.
Jkv40 1864	Oedema acutum pulmonum in individuo olygaemico cum emphysemate et +d+ilatatione cordis passiva	a tüdők mint mérsékelt be+lég+zésnél, melül dunnatapintatának, vérszegények, hátsó fe+lü+kben a löszörpámatapintat mellett meglehető sok, habzó, piros +sa+tvó,- a hörgők nyákhartyája kissé duzzadt, sötét piros, rajta +ny+ülős nyák szennyes pirossal színezve
Jkv41 ² 1864	Hypem cerebri et pulm e hypostasi	
Jkv43 ³ 1864	Peritonitis extensa c. pleuritide pneumoniaque flaccida loborum inferiorum utriusque pulmonis, item tubercula pulmonum tam +d+iscreta, quam conglomerata pulchrum specimen pneumoniae interstitialis. [Hydrothorax lateris utriusque]	Mindkét tüdő nagyobb részt, kivált a csúcs táján odanöve, s kissé ellentálló tapintatú, metszlapjuk egyaránt sok kölesnagyvágú ellentálló szürkés-sárgás ponttal van sü+rüm+ behitve s a felső rész gyurmájában mintegy dió terjedelmű szürke folt mutatkozik, melynek állama szívós, foliulete pedig finomszálu fehéres csíkokkal márványzott. E diónyi folt körül, az említett pontoktól eltérő, ^{10th} , borsónyi sárgás, tüdőként törékeny sárgás tömegek látszanak. Ezekén kül a tüdő középvértartalmú. A mellkas mindkét ürében mintegy egy-egy fontny+i+ tiszta savó, mühez meg kell említeni a bal tüdő alapjára tapadt, késfokvastag, kocsonya álhartyaszerű, szürkés-sárga lerakodmányt.
Jkv44 ⁴ 1864	[Adhaesiones pleurae]	A tüdők részleg odanöttek, a jobban néhány
Jkv46 1864	Emphisema pulmonis utriusque item hepatitatio in lobo superiore utriusque pulmonis, porro hydrops pericardii dein [Oedema pulmonum]	A jobb tüdő egész terjedelmében oda nö+ve+ a tüdő mellső alsó két harmada dunnatapintatú, metszlapján csak igen kevés vérrrel kevert habzó savóval, a hátsó alsó karély metszlapja nagy mennyiségű habzó savót ömleszt, felső harmada a jobb tüdőnek ellentálló tapintatú, metszlapja majd pirosas majd szennyes vöröses majd szürkés foltokat mutat és a májánál valamivel szívósabb tapintatú róla majd kaparhalmi le. A bal tüdő megegyez a jobbal.
Jkv47 1864	oedema pulmonum et pneumonia hypostatica pulmonis sinistri. [Adhaesio pleurae]	Mellkas széles és lapos, melyen: a mindkét oldali kulcscsonttól lefelé a csescsümbök s szegycsont kardnyujtványa által határolt háromszögű térben – dobos, míg ezen kívül mind-enütt tompa hang volt hallható. A bal tüdő alsó része és csücske a mellkashoz s illetőleg a rekeszhez nőtt, – felső csücske s mellső harmada löszörpárma; alsó harmada máj tapintatú s felmetszervén előbbi részéből sok szennyes színi véres savó ömlött ki, míg utóbbi része vérdús s vízben alámerülő. A jobb tüdő szintén oda nőtt s egész állománya löszörpárma tapintatú, melynek a metszlapokon sok szennyes véres savó felel meg.
Jkv48 1864	Tuberculosis cavernosa pulmonum et hepatitatio	a mellkas széles, dombordad, kopogtatáskor a jobb oldalon általános tompa hangot hallatott, míg a bal oldalon a szegycsonttól más fél hüvelyknyire a második és negyedik borda közt tallérnyi területen hallható tompa hangon kívül, dobos hangot adott; a tüdők hát felől oda fűződtek, mindkét tüdő felső fele számos, részint elszórt, részint kis diónyi csoportokban összesereglett, itt ott porckeményesű szemcsékkel 's trüktojásnyi gümös barlangokkal van ellátva; alsó része mind két tüdőnek májtapintatú, metszlapján genyesen habzó véres savóval, azonban a bal tüdő, alsó harmada lebenykéin dunna tapintatú volt
Jkv49 1864	piothorax: oedema pulmonis dexte [Atelectasia]	A jobb tüdő kivételre, rendes nagyságának talátatott; alsó harmada dunnatapintatú; jobbról mellőiről löszörpárma, – felső részén izomszerű tapintatú volt. Alsó harmadának metszlapján kevés habzó savó, – mellső jobb harmadának metszlapján sok véres habzó savó talátatott. A bal tüdő, igen sok rostonyvalvadék által, mely állományára a rohadt tüdő állományához hasonlított, egészen a mellkas hátuljához, a gerincoszlopához szorítottan. Elvalasztatván a szivburek és mellhartyától, – melyekhez hozzá nőtt, a jobb tüdőnek csak egy harmadát mutatta; bemetszéskor véres habzó savó volt latható; a mellkas üregében mintegy hat fontnyi véres szennyes savó talátatott.

Mágocsi Nyina¹ –Varga Éva Katalin²¹Budapesti Corvinus Egyetem, Idegennyelvi Oktató- és Kutatóközpont²Semmelweis Egyetem Szaknyelvi Intézet

Az orosz pénznemek nominációja

<https://doi.org/10.48040/PL.2022.2.7>

A pénz kialakulásától kezdve mindennapi életünk része, értékmérőként, forgalmi és fizetőeszközként, kincsképzőként egyaránt. Szerepét az évszázadok folyamán különböző áruk, nemesfémek, bankjegyek töltötték be, amíg eljutottunk a bankszámlapénz bevezetéséig. A pénzegységek elnevezése hiteles képet mutat az egyes korok gazdasági folyamatairól és kapcsolatrendszeréről. Bár a pénzegységek neveit általában nem sorolják a gazdasági szaknyelv terminusai közé – mivel az adott közösség mindennapi nyelvhasználatának a részét képezik –, az áru- és pénzforgalom szaknyelvének terminologizált szókincsének tekinthetjük őket. Tanulmányunkban az orosz pénzegységnevek nominációjáról nyújtunk áttekintést az orosz történelem és gazdaság folyamatainak keretében illesztve. Etimológiai, szótörténeti, gazdaság- és művelődéstörténeti elemzés alapján mutatjuk be a pénzegységek nevének eredet és a megnevezés motivációja szerinti csoportjait (pl. áru, anyag, előállítás módja, rész-egész viszonyok, szín, szám, ábrázolás, földrajzi név, vándorszók stb.), és felvázoljuk az orosz pénztörténet korszakait a nemzeti valuta megjelenéséig.

Kulcsszavak: orosz pénzegységek, nomináció, történeti-kulturális háttér, etimológia, lingvokulturális elemzés

Problémafelvetés

A pénz kialakulása óta fontos szerepet játszik életünkben, értékmérő, forgalmi, fizetési és felhalmozási eszközként egyaránt. Mivel a pénzegységek nevei elválaszthatatlanok az adott közösség mindennapi nyelvhasználatától, többnyire nem tekintik őket terminusoknak (Карпухина, 2007), más szempontból nézve azonban az áru- és pénzforgalmi szaknyelv terminologizált szókincsébe tartoznak.

Tanulmányunkban az orosz pénznemek megnevezésének motivációját mutatjuk be, a kezdetektől napjainkig. Az idők során a pénz szerepét különböző árucikkek, nemesfémek, később bankjegyek töltötték be. Ennek megfelelően az egyes elnevezések eredete is igen változatos képet mutat: megtaláljuk közöttük az anyagnévi (pl. *cservonyec*), súlymértéki (pl. *grivna*, a mai ukrán pénznem, a *hrivnya* óorosz elődje), vagy számnévi (pl. *altin*) eredetűeket, de van köztük olyan, amely a pénzen szereplő ábráról kapta a nevét (pl. *kopejka*) (vö. Maticsák, 2016). Külön foglalkozunk az állatprém eredetű óorosz elnevezésekkel (pl. *kuna*, *veksa*). Vizsgálatunk során interdiszciplináris megközelítésben gazdaságtörténeti, pénztörténeti, régészeti kutatásokra alapozunk, figyelembe véve a pénz anyagának vagy a motiváció megváltozásának a lehetőségét is.

Történeti háttér

A pénzegységek megnevezésének eredete szoros kapcsolatban van az adott ország gazdasági folyamatainak és a kereskedelmi kapcsolatainak történetével, valamint a pénz szerepének és fogalmának változásával. Hudokormov és Drozdov (Худокормов–Дроздов, 2019) cikkéből kiindulva a pénznevezések történetét a következő korszakokra oszthatjuk:

1. Az óorosz pénzek kora:

- a) az államalapítás koráig (a 9. századig)
- b) az egységes óorosz állam kora (a 9. századtól a 12. század elejéig)

- c) „pénznélküli kor” (a 12. század elejétől a 14. század első feléig)
- d) a Moszkvai Nagyfejedelemség kora (a 14. század első felétől a 16. század első feléig)

2. A modern pénzrendszer kialakulása:

- a) az egységes cári birodalom kialakulása (a 14. század első felétől a 18. század elejéig)
- b) az Orosz Birodalom kora (a 18. század elejétől 1917-ig)
- c) a szovjet korszak (1922-től 1991-ig)
- d) napjaink (1991-től)

Árupénzek

Az állattartással foglalkozó népek egyik legősibb csereeszköze minden bizonnyal a jószág volt. A latin ‘pénz’ jelentésű *pecunia* a *pecus* ‘marha, barom’ származéka. Az Óskronika szövegét megőrző 12. századi Lavrentyij-évkönyvben az 1018. év eseményeinek leírásában a *ском*-nak, ‘jószág’-nak nevezik a fém pénzeket, a *kunát* és a *grivnát*. A *ском* akkor még használt, bár az adott korban is archaikusnak tűnő származékszavai a *скомница* ‘kincstár’ és a *скотник* ‘jószágőr, kincstárnok’. Hasonló jelentésfejlődést mutat a magyar *aranymarha* ‘aranyból készült vagyontárgy’ is (Kljucsevszkij, 2009: 184).

A másik, a halászó-vadászó népeknél hasonlóképpen az ősidők óta használatos pénzként szolgáló csereeszköz az értékes állatprém volt. A római korban Pannónia területén nyestprémbe szedték az adót, később az Árpád-házi királyok alatt is, neve *marturina* ‘nyestbőradó’ (<latin *martus* ‘nyest’), Szlavóniában a neve *kunovina* (<*kuna* ‘nyest’) volt (Maticsák, 2016:204). Az Óskronika szerint az első adót a Rusz állatprémekkel fizette az idegen hódítóknak. Ilyen volt a *kuna* (*куна*) ‘különböző kistestű ragadozó állatok (pl. nyest, hermelin, coboly, róka) értékes szőrmeje’, vö. mai orosz *куница* ‘nyest, nyuszt; nyusztprém, nyusztprémgallér’, *куниться, выкуниться* ‘vedlik’. Horvátország hivatalos pénzneme a *kuna*, melynek eredeti jelentése ‘nyest’. Neve a nyestbőradó emlékét örzi: az adót eleinte természetben, prémbe kellett leróni, később pénzben, így a ‘nyest’ név arra is átvonódott (Kljucsevszkij, 2009:185). Szlavóniának a címerállata is nyest (nyest.hu).

A prémeknek a fém pénzek melletti csereértékként való használata egészen a 12. századig valóságosan fennmaradhatott a Rusz területén. Az orosz ‘negyven’ jelentésű számnév, a *сорок* a 12. században ‘40 db nyalábba kötött szőrme’, a 17. században pedig ‘4 db tízes nyalábba kötött coboly’ jelentésű volt (Kljucsevszkij, 2009:188). A magyar *fizet* ige eredetének egyik magyarázata a *fűz* igével való rokonítás: az áru vétele alkalmával az ár kiegyenlítése a bőrdarabok le- és felfűzése révén történhetett (TESz. I. 927).

A ‘prémpénzek’ tehát sokáig csereeszközként funkcionálhattak, jelentésük azonban időközben átveddött a fém pénzekre. A *kuna* (*куна*) ‘szőrme’ az értékes teljes prémet, a *nogata* (*ногата*) ‘lábás’ a lábakkal együtt kikészített prémet, a *rezana* (*резана*) ‘vágott’ (a *kunából* vagy a *nogataból*) levágott prémdarabot jelentette. A *kuna* sokáig megtartotta eredeti ‘szőrme’ jelentését is, ahogy a következő nagyböjti prédikációrészlet is mutatja: «Золото и серебро, зарытые в землю, подвержены ржавчине; куны вместе с портами подвержены изъядению моли» (Ключевский, 1904), azaz ‘Földbe ástott aranyadat és ezüstödet a rozsdarágja szét; a kunákat meg a ruhákat a moly eszi meg’ (Kljucsevszkij, 2009:186). Ami az értékek arányát illeti, 1 *grivna* 20 *nogatával*, 25 *kunával* vagy 50 *rezanával* volt egyenértékű. A Russzkaja Pravda szerint nem a *rezana* volt a legkisebb egység, hanem a *veksa* (*векуша*) ‘mókus, mókusprém’. Az értékarányról csak 15. századi utalásunk van, ekkor 1 *nogata* 30 *veksát* ért (Kljucsevszkij, 2009:207). Volt egy *veverica* (*веверица*) nevű szintén ‘mókus, mókusprém’ jelentésű aprópénz is, amely a *veksa* ma már ismeretlen hányadú része volt (Kljucsevszkij, 2009:208). Az Óskronikában adatolt szintén ‘mókus, mókusprém’ jelentésű *bel*

(бель) pénzként csak a 13. században bukkant fel a forrásokban (Balogh–Kovács, 2015:30). Ebbe a jelentéskörbe vonható a novgorodi pénzrendszer ősi egysége, a *mortka* vagy *mordka* (мортка / мордка), melynek eredeti jelentése ‘nyest- vagy mókuspofa’ volt. A 12. században 2 *nogata* 3 *mortkát* ért (Худокормов–Дроздов, 2019:17).

Egyes finnugor nyelvek pénznevezései a ‘mókus’ jelentésjegyet őrzik, pl. a vogul ‘rubel’ jelentésű szó szószerinti jelentése ‘száz mókus’; a zürjén és a cseremis ‘kopejka’ szóé ‘mókuska’; a votják tíz kopejka értékű pénz nevének jelentése szó szerint ‘35 mókus’, a kétkopejkásé pedig ‘7 mókus’. A finn *raha* ‘pénz’ eredeti jelentése ‘mókus(bőr)’, germán nyelvekből ‘állatbőr’ jelentésben kölcsönzött jövevényszó (Maticsák, 2016:204). Mindezek a példák jól megfigyelhető a ‘bőr’ > ‘fizetésre használt állat- (leginkább mókus-)bőr’ > ‘pénz’ jelentésátvitel.

Az óorosz pénzek

Az államalapítás kora előtt bizánci, arab és nyugati pénzeket használtak. A 7-9. században a bizánci *miliarenszi*, *nomizmi* és *solidi* nevű pénzermék voltak forgalomban, a 8. század végétől jelentek meg az arab szultánok és az iráni sahok ezüst *dirhemjei* (<görög *drachma*), az ún. kufikus pénzek, majd a 9-10. században a nyugati arany *dinarajok* (<latin *denarius*). A 10. századtól a Kijevi Ruszban saját ezüstpénzt kezdtek verni, amely külsőre a bizánci pénzekre emlékeztetett. A 10. század végén Vlagyimir Monomach parancsára bevezették a *zlatnyik* (златник) nevű arany-, és a *szrebrenyik* (сребреник) nevű ezüstpénzt (Худокормов–Дроздов, 2019:26). A fennmaradt pénzek Vlagyimir neve és képmása volt, a kép körül felirattal, hogy „Vlagyimir a trónon”, a másik oldalán pedig, hogy „Ez pedig az ő ezüstje” (Kljucsevskij, 2009:202).

Novgorodban és Kijevben a 10. században jelent meg a *grivna* (гривна), a legmagasabb értékű pénz. A *grivna* az ószláv *griva* ‘nyak’ (mai orosz: *griva* ‘sörény’) jelentésű szó származéka, amely a *gorlo* ‘torok’ és a *gortany* ‘gége’ szavakkal megegyező indoeurópai töre vezethető vissza (Черных, 1999:217). Az értelmező szótárak a *grivna* ‘arany vagy ezüst nyakban viselt ékszer’ (Ожегов), ‘nyakék; nyakon vagy mellen felfüggesztve viselt hatalmi jelkép’ (БАС), illetve a ‘nyakban felfüggesztve viselt ezüst pénzérme’ (Даль) jelentéssel adatozzák.

Mint az ókortól kezdve általában a pénzeknek, úgy az óorosz *grivnának* is volt értékmérő és súlymérték funkciója is. A legrégebbi *grivna* 68,22 gramm súlyú ezüstpénny volt. A 12. századtól a Rusz területén kétféle *grivna* volt használatos, a hosszúkás alakú novgorodi (északi) *grivna* kb. 200 grammos volt, a hatszög alakú kijevi (déli) *grivna* pedig 160 grammnyi ezüstpénny volt. Az északi pénzforgalom alapját jelentő *grivna szrebra* (гривна серебра) elnevezés a 13. század végén tűnt el, ekkor váltotta fel a *rubel* (рубель) (Худокормов – Дроздов, 2019:16)

A 12-14. századot „pénznélküli kor”-nak nevezzük, ám több szerző által vitatott, hogy valóban visszatértek-e a bőr- és prémpénzek használatához. Koszinov (Косинов, 2012; Худокормов–Дроздов, 2019:27) úgy véli, hogy az óorosz pénzegységek neve arab szavakra vezethető vissza, amelyek egybecsengtek a korábbi prémpénzek nevével, és így a szláv beszélők számára ismét motiváltakká váltak. Így a *kuna* az idegen fémpénz volt, és az óorosz ‘nyestprém’ helyett az arab ‘képmás’ jelentésű szóra vezethető vissza. Egy másik etimológia szerint neve a latin *cuneus* ‘féméből készült, vert pénz’ szóból ered (Цысь, 2012:66). A *nogata* ‘lábás’ a kufikus ezüst *dirhem* óorosz neve, amely Koszinov szerint az arab *nagd* ‘késpénz’ (<*nakada* ‘pénzt válogatni’) szóból ered; a *rezana* pedig nem az egész prém levágott darabja, hanem a *dirhemé* és neve az arab *razana* ‘súlyt nagyjából megbecsül’ igéből ered. A *bel*, *belja*, *belja* (бель / бела / беля) sem ‘mókus’ jelentésű, hanem kopott külföldi pénzre vonatkozott, neve pedig az arab *belja* ‘elkopik, elhasználódik’ átvétele lehet. A *veksa* a 11-12.

század fordulóján kibocsátott alacsonyabb ezüsttartalmú új kuna lehetett, neve az arab *vakasza* ‘leértékel’ igére vezethető vissza. A *veverica* a külföldi réz aprópénz volt, melynek neve az arab *baa* ‘visszatér’ és *raca* ‘forgalomban van’ szavak összetételéből jött létre. A *mortka / mordka* a bizánci pénzek neve volt, amely az arab *rom* (=Róma) ‘bizánci’ jelentésű szó fordított olvasatának és a *kda* ‘érme’ jelentésű szónak az összetétele, jelentése pedig ‘bizánci érme’ (Косинов, 2012).

Koszinov a *grivna* nevet is az arabból magyarázza, véleménye szerint az elnevezés a *virg* ‘ezüst’ jelentésű szó fordított olvasatából keletkezett. A forrásokban szereplő *grivna szerebra* ‘ezüstöntvény’ jelentésű, elnevezésében a *szerebra* az arab *szarab* ‘önt’ szóból származik, míg a *grivna kun* ‘meghatározott mennyiségű vert pénz’ jelentésű, az arab *kavvana* ‘alkot’ igéből. Eszerint a *grivna szerebra* súlymérték, a *grivna kun* pedig pénzegység volt (Косинов, 2012). Anélkül, hogy állást foglalnánk a kérdésben, a *grivna* alakját és méretét tekintve mindenképpen elfogadhatóbbnak tűnik a név eredetének az ezüstöntvényből való magyarázata, mint a már az óoroszban is ‘sörény’ jelentésű *зрива* szóból.

A mai orosz pénzegységek

A 14-15. század fordulóján az óoroszból pénzegységeket újak váltották fel. Orosz területen a pénzverés az 1380-as évek elejétől kezdődött meg, egyidejűleg több városban. (Рогачевская, 2009:167-169) Az ezüstpénzek összefoglaló neve *gyenga* (*денга*) volt. Az elnevezés az Aranyhorda *dirhemjének* a nevéből, a *dang* szóból ered, végső forrása azonban a kínai *tengse* ‘mérleg’. A *gyenga* (*денга*), később *gyenyuga* (*деньга*) pénzegységként egészen 1917-ig használatban volt, többes számú alakja – *деньги* – ma is a ‘pénz’ megnevezése az oroszban (Maticsák, 2016:200). Említést kell tennünk még egy tatár eredetű pénznévről, amelynek a neve közmondásokban napjainkig fennmaradt. Az 1375-ben először említett *altyn* (*алтын*) eredetét kétféleképpen magyarázzák, vagy ‘arany’ volt a jelentése a pénz anyaga (Цыбденова, 2020:386), vagy ‘hat’ a névértéke alapján: a 16. században ugyanis 6 *gyengát* ért.

A *rubel* (*рубль*) több mint 700 éves múltra tekint vissza, a brit font után a második legrégebbi nemzeti valuta. A *рубль* elnevezés először egy 13. századi rétegben talált novgorodi nyírfakéreg levélben fordul elő ‘ezüstöntvény’ jelentésben, pénzegységként pedig egy 1317-ből datált, Novgoroddal kötött szerződés szövegében szerepel (Худокормов–Дроздов, 2019:16). A *рубль* szó eredetét többféleképpen magyarázzák. A legrégebbi, még a 18. századra visszamenő magyarázat szerint a *рубить* ‘tör’ igéből származik az elnevezés, amely szerint a félbetört *grivnát* nevezték így. Az újabb verzió szerint a 13-14. század fordulóján a hosszúkás alakú novgorodi *grivnát* egy rövidebb, úgynevezett *рубленыӱ* ‘tört’ (<*рубить* ‘tör’) öntvény váltotta fel. Ezt nevezték utána *novgorodi rubelnek*, amely kevesebb ezüstöt tartalmazott (170 grammot), mint elődje, a 200 grammos *novgorodi grivna*. A legújabb magyarázatnak megfelelően a *рубль* név az óoroszból *рубль* ‘varrat (fémöntvényen)’ jelentésű szóval van összefüggésben. A 13-14. századi novgorodi öntvényeket ugyanis két darabban öntötték, ezért jellegzetes forradás (*рубей, рубль*) látszott rajtuk, és feltehetően ezért kezdték *rubelnek* nevezni (Цысь, 2012:74; Худокормов–Дроздов, 2019:16).

Az 1535-ben Jelena Glinszkaja által végrehajtott pénzreform eredményeképpen egységes pénzt vezettek be, *gyenga* (*денга*) néven. A mindennapi pénzhasználat megkönnyítésére kibocsátottak egy feleannyi súlyú pénzt is, amit *poluskának* (*полушка* < *пол* ‘fél’) nevezték. Az új *novgorodkán* (*новгородка*), azaz a novgorodi pénzen kopás lovas képe volt látható, a *korjo* (*копѣ*) ‘kopja’ szóról kapta a nevét a *kopejka* (*копейка*). A moszkvai pénzérméken, a *moszkovkák*on (*московка*) pedig a novgorodi pénz analógiájára szablya volt a lovas kezében, *szabljanicának* (*сабляница*) nevezték. 1 *kopejka* 2 *moszkovkát* ért (Рогачевская, 2009:167-169). A 16-17. század folyamán rögzült az akkoriban még csak elszámolási egységként létezett rubel századrészének nevéként a *kopejka*, kétszázad-részének

megnevezésére pedig a *gyenga*. Az első *rubel* pénzermét 1654-ben bocsátották ki. Nyugat-európai tallérból verték újra, és a pénz verésének helyéről elnevezett *joahimsztaler* név rövidüléseként *jefimok*nak (*ефимок*) nevezték. (Худокормов–Дроздов, 2019:22) A pénzermén szerepelt a kétfejű sas és a *rubl'* (*рубль*) felirat. 1654-től 1838-ig a 2 kopejka, 1838-tól 1917-ig pedig a félkopejka értékű rézpénznek *gros* volt a neve.

Nagy Péter pénzreformja 1704-re fejeződött be, ekkorra rögzült az orosz pénz nemek neve. Az aranypénznek *cservonyec* (*червонец*) 'vörös' volt a neve, az öntvénybe belekevert réztől megfestett vöröses színe alapján. A *rubel*, *poltina* (*полтина*), *félpoltina*, *grivennyik* (*гривенник*), az *ötkopejkás* (azaz 10 *gyenga*) és az *altyn* ezüstpénzek voltak, a *kopejka* (*копейка*), *gyenga* (*денга*) és *poluska* (*полушка*) rézpénzek. Egész Európában elsőként Oroszországban vezették be a decimális pénzrendszert. Ekkor kezdték a rubelt *celkovyjnak* (*целковый* <целок 'egész') nevezni, 1 rubel 100 rézkopejkát ért (Цысь, 2012:104-106).

Az első papírpénzt, az *assignaciját* 1769-ben vezették be 25, 50, 75 és 100 rubel névértékben. A pénzhamisítás megnehezítésére már a 18. század végétől eltérő színűre festették a papírpénzt, az 5 rubel értékű kék, a 10 rubel piros, a 100 rubel sárga lett. Ez a hagyomány a 20. századig megőrződött. 1810-ben Oroszország áttért az ezüststandard alapú pénzrendszerre, az ezüstpénzek felirat tüntette fel, hogy pontosan hány gramm tiszta ezüstöt tartalmaz. 1840-től beszélhetünk igazi, ezüstoffedezetű papír hitelpénzről: az ezüstrubel 18 gramm tiszta ezüstnek felelt meg. A stabilitás megőrzésének céljából 1897-ben áttértek az aranystandardra. A szovjethatalom 1922-től *cservonyec* (*червонец*) néven aranyfedezetű pénzt bocsátott ki, amely a rubel mellett az 1947-ben végrehajtott pénzreformig volt forgalomban (ТАСС, 2019).

A rubel a Szovjetunió szétesése, majd az 1993-as pénzreform után is az Orosz Föderáció valutája maradt. Váltópénze, a kopejka is napjainkig fennmaradt, dacára az orosz történelem viszontagságainak és az inflációknak. Az 1998-ban Szent György ábrázolásával kibocsátott kopejka az 1535-ös kopejkának szinte tökéletes mása volt (cbr.ru).

A régi pénznevek továbbélése a közmondásokban, a szólásokban, a szlengben

A pénznevek gazdagon adathozhatóak és ma is gyakran használatosak az orosz közmondásokban, így például: '*не имей сто рублей, а имей сто друзей*' (Мокиенко, 2010:767) 'inkább legyen száz barátod, mint száz rubeled'; '*без копейки и рубля нет*' (Мокиенко, 2010:433) 'kopejka nélkül rubel sincs'.

A rubelen és a kopejkán kívül lépten-nyomon felbukkannak a letűnt korok pénznevei is a következő példákban: '*рублю гривна не ровня*' (Мокиенко, 2010:768) 'a rubellel nem egyenrangú a grivna'; '*алтын пропадает и Мартын пропадает*' (Мокиенко, 2010:17) 'ha az altyn elvész, elvész Martyn is'; '*грош, да скачет, рубль, да плачет*' (Мокиенко, 2010:226) 'míg a garas mulat, a rubel sír'; '*у скупого рубль плачет, а у щедрого и полушка скачет*' (Мокиенко, 2010:768) 'a fukarnak a rubelje sír, a bőkezűnek még a poluskája is táncol'; '*не пожалеть за рубль алтына, не придёт рубль, так придёт полтина*' (Мокиенко, 2010:768) 'ha nem kíméled a rubelért az altynt, nem lesz rubeled, csak poltinád'. A mai orosz szlengben is továbbél néhány korábbi pénzegység neve, így például: a 10 rubeles a bankjegy színe miatt *cservonyec* (*червонец*) 'vörös pénz'; az 1 rubeles fémpénz *celkovyj* (*целковый*), *celkacs* (*целкач*), azaz 'egész'; az 50 kopejkás (és az 50 rubeles papírpénz) *poltyinnnyik* (*полтинник*), azaz 'fél rubel, fele pénz'; a 10 kopejkás *grivennyik* (*гривенник*), mivel az egykori grivennyik is 10 kopejkát ért; a 3 kopejkásnak szinte a napjainkig megőrződött az *altyn* (*алтын*) neve, mivel az régen 3 gyengával, később 3 kopejkával volt egyenértékű; a 2 kopejkás hasonlóképpen a régi gros eredeti értéke alapján lett *gros* (*грош*) (russki-mat.net).

Összegzés

Vizsgálatunkban kísérletet tettünk az orosz pénznevek motivációjának feltárására. A megnevezések motívumának kutatása során meggyőződhattünk arról, hogy a kérdések eldöntésekor figyelembe kell venni a nyelven kívüli tényezőket is, különös tekintettel a kereskedelmi kapcsolatokra és az anyagi kultúrára vonatkozó adatokat. Mivel a pénznevek valódi motivációjának megállapítása rendkívül összetett feladat, munkánkban igyekeztünk a lehetséges magyarázatok teljes palettáját bemutatni. A bemutatott elnevezések közül néhány (mint a prémpénzek neve) az oroszban feledésbe merült, de a megnevezés motívumait fellelhetjük a finnugor népek pénznevei között. Az olyan pénzegységek neve, amelyek napjainkhoz időben közelebbi korokban voltak használatban (mint a *gros* vagy az *altin*), ma is gyakoriak a közmondásokban, szólásokban, sőt a szlengben is használatosak.

Hivatkozások

- Balogh, L. – Kovács, Sz. (szerk.) (2015): *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Balassi Kiadó: Budapest
- Kljucsevskij V.O. (2009): *Az orosz történelem terminológiája*. Russica Pannonica: Budapest
- Maticsák, S. (2016): A mókusbörtől a rubelig. A pénzfajták megnevezése a mordvinban. *Folia Uralica Denreceniensia* 23. 187–209
- TESz. = Benkő, L. (szerk.) (1967): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I. Akadémiai Kiadó: Budapest

*****

- БАС = *Словарь современного русского литературного языка*. Т. 3. (1954): М. – Л.: Издательство Академии Наук СССР
- Даль, В. (1863): *Толковый словарь живаго великорусскаго языка*. М.: Въ типографіи А. Семена.
- Карпухина, М. Н. (2007): *Лексико-семантические процессы в русской терминологии денежно-товарного обращения*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва.
- Ключевский, В. О. (1904): *Терминология русской истории*.
http://az.lib.ru/k/kljuchewskij_w_o/text_0360.shtml
- Косинов, Л.В. (2012): Про деньги, белок и куниц, но в основном про деньги.
<http://www.sciteclibrary.ru/texts/rus/stat/st4889.pdf>
- Мокиенко, В. М. – Никитина, Т. Г. – Николаев, а Е. К. *Большой словарь русских пословиц*. (2010): М., ОЛМА Медиа групп
- Ожегов, С. И. (1989): *Словарь русского языка*. Под ред. Н. Ю. Шведовой. Изд. 21-е, перераб. и доп. М.: Русский язык
- Рогачевская, М. А. – Новикова, И. А. (2009): *Из истории рубля. Ретроспектива* 4. 160–169.
- Худокормов, А. Г. – Дроздов, В. В. (2019): Деньги и денежное обращение в России в допетровский период. *Научные исследования экономического факультета. Электронный журнал* 10. 4. 7–32.
- Цыбденова, Б. Ж. (2020): Формирование и развитие лексико-семантической группы «деньги» (денежные наименования) в русском языке. *Мир науки, культуры, образования* 83. 4. 384–387.
- Цысь, В. В. (2012): *История денег и денежного обращения в России*. Учебное пособие. Часть 1. Нижневартонск: Издательство Нижневартонского государственного гуманитарного университета.
- Черных, П. Я. (1999): *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. Т. 1. М.: Издательство Русский язык.

Internetes hivatkozások

- cbr.ru = www.cbr.ru/cash_circulation/coins/1k/
- nyest.hu = www.nyest.hu/hirek/honnan-vannak-a-penznevek
- russki-mat.net = <http://www.russki-mat.net/bablo.php?l=RuEn>
- TACC = tass.ru/obschestvo/5950870